

Ivo Glavaš

Kaštel Andreis u Zamurvi (Jadrtovcu) u Morinjskom zaljevu kod Šibenika

Ivo Glavaš
Ministarstvo kulture RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Šibeniku
HR - 22 000 Šibenik, Stube J. Ćulinovića 1/3

UDK: 728.81(497.581.2Jadrtovcu):929.52Andreis
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Primljen: 17. 6. 2016.

Ključne riječi: kaštel Andreis, Andreisi, Zamurva, Zaton, Jadrtovcu, Morinjski zaljev

Key words: Andreis Castle, Andreisi, Zamurva, Zaton, Jadrtovcu, Morinj Bay

Kaštel Andreis sagradila je istoimena trogiriska plemićka obitelj vjerojatno već početkom 16. stoljeća za zaštitu od osmanskih provala na svoje posjede na šibenskom teritoriju. Nalazio se u povijesnom naselju Zamurva, današnjem Jadrtovcu, na jugoistoku Morinjskog zaljeva. U Jadrtovcu su sačuvane dvije kule kaštela Andreis i dio glavnih ulaznih vrata, dok su obrambeni bedemi samo djelomično vidljivi u zidovima postojećih objekata. Kaštel Andreis prestao je funkcionirati kao fortifikacija nakon Morejskog rata (1684. – 1699.) između Venecije i Osmanske države, kad je definitivno prestala opasnost za taj dio šibenskog teritorija. Po fortifikacijskim rješenjima Kaštel Andreis više je nalik srednjovjekovnoj nego novovjekovnoj utvrdi.

Nakon pada Bosne u osmanske ruke 1463. godine dalmatinske komune pod vlašću Venecije postaju izložene naglim pljačkaškim upadima Osmanlija pa se teritoriji dalmatinskih komuna počinju fortificirati.¹ Od 70-ih godina 15. stoljeća šibenski distrikt se također brani nizom utvrda.² Na njegovom istočnom dijelu u Donjem polju grade se dvije utvrde: kula Parisotto po sredini polja i kaštel Vrpolje na brdu sv. Ivana na istočnoj granici polja.³ Toj obrambenoj liniji na neki način pripada i kaštel Andreis u tadašnjem naselju Zamurva na jugoistočnoj obali Morinjskog zaljeva.

1 Raukar, T. (1982): Komunalna društva u Dalmaciji u XV. st. i prvoj polovini XVI. stoljeća, *Historijski zbornik*, 35, Zagreb: 98.

2 Kolanović, J. (1995): *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 59-62.

3 Prvi pouzdani arhivski podatak o gradnji kule Parisotto u Donjem polju odnosi se na 1503. godinu. Vidi o tome: Stošić, K. (1941): *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 46-47. O važnosti kaštela Vrpolje kod: Novak, G. (1976): Šibenik u razdoblju mletačke vladavine, *Šibenik spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, 221. Općenito o sustavu utvrda kojim se štiti šibenski teritorij kod: Kolanović, J. (1995): n. dj.: 60-62.

POVIJESNI PODATCI O KAŠTELU ANDREIS

Povijesni podatci o trogirskim Andreisima i njihovom kaštelu u današnjem Jadrtovcu u šibenskom Morinjskom zaljevu jako su rijetki. Prema Pavlu Andreisu, pripadnik trogirске plemićke obitelji Andreis – Jakov – imao je kuću u Šibeniku 1497. godine.⁴ Galvani piše da su Andreisi primljeni među šibensko plemstvo i očito su imali neke posjede na teritoriju Šibenika u Donjem polju.⁵ U notarskim spisima 1528. godine spominje se njihova kuća (*palatium*) u nekadašnjem selu Zaton u Morinjskom zaljevu: “*in Zaton, loco dicto Morigne, in campo inferiori, districtus Sibenici, apud palatium illorum de Andreis.*”⁶ Povijesno selo Zaton nalazilo se na istočnoj obali današnjeg Morinjskog zaljeva.⁷ (sl. 1) Preko puta sela Zaton na jugoistoku Morinjskog zaljeva nalazilo se povijesno selo Zamurva gdje su Andreisi sagradili svoj kaštel.⁸ Morlak Matej Hreljanović obvezuje se 1616. godine da će nakon ženidbe živjeti u Zamurvi u kaštelu braće Andreis kod svog tasta: “*nel seraglio ouer castel delli signori fratelli Andreis in Zamurua.*”⁹ Na takva preseljenja Morlaka na teritorij šibenske komune između Ciparskog (1570. – 1573.) i Kandijskog (1645. – 1669.) rata pod mletačku upravu često se žale Šibenčani, a jednu takvu žalbu iz rujna 1635. godine, kada se Šibenčani žale na braću Andreis koji dopuštaju Morlacima (koji čine štetu) da se u velikom broju nasele u kaštelu Andreis, prenosi Galvani.¹⁰ Zanimljivo je da prije početka i prve polovine 17. stoljeća

4 Andreis, P. (1908): *Storia della città di Traù*, Split, 284.

5 Galvani, F. A. (1883): *Il Re d'Armi di Sebenico*, Venezia, vol. I, 68.

6 Galvani, F. A. (1883): nav. dj.: 68 i bilj. 1.

7 Stošić, K. (1941): nav. dj.: 64.

8 Stošić, K. (1941): nav. dj.: 61.

9 Juran, K. (2015): Morlaci u Šibeniku između Ciparskog i Kandijskog rata (1570. – 1645.), *Povijesni prilozi*, 49, Zagreb: 176.

10 Galvani, F. A. (1883): nav. dj.: 68 i bilj. 1.

1 Morinjski zaljev na topografskoj karti s položajem Jadrtovca i Zaton
Morinj Bay on the topographic map with the locations of Jadrtovac and Zaton

2 Merianov pretisak Kolunićeve karte s detaljem sela Zamurvi
(preuzeto iz: Slukan Altić, M. (2007): 36-37)
Merian's copy of Kolunić's map with details of the village of Zamurvi
(taken from: Slukan Altić, M. (2007): 36-37)

nema arhivskih podataka o kaštelu Andreis, što se tek djelomično slaže s grafičkim prikazima šibenskog teritorija iz 16. stoljeća. Na pretisku Matthäusa Meriana iz 1652. godine karte Šibenika Martina Kolunića Rote iz 1570. godine, što se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, na jugoistoku Morinjskog zaljeva Rota crta selo Zamurvi i dvije kule.¹¹ (sl. 2) Bez svake sumnje Rota prikazuje tada već postojeći kaštel Andreis. Međutim, na prikazu Šibenika za vrijeme Ciparskog rata 1571. godine u izoliraju Giovannija Francesca Camocija pod naslovom *Isole famose, porti, fortezze, e terre marittime sottoposte alla Ser.ma Signoria di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Signor Turco. novamente poste in luce* objavljenom u Veneciji 1574. godine vidi se puno značajnih detalja šibenskog teritorija, ali na području Morinjskog zaljeva od naselja je zapisano samo selo Zaton i to na pogrešnoj, istočnoj strani zaljeva. (sl. 3) Camocio nije propustio u Morinju prikazati tako važan detalj kao što su solane, za koje postoji pouzdani podatak da su na tom mjestu radile do 1566. godine.¹² Kako su kula Parisotto i kaštel Vrpolje u Donjem polju sagrađeni za obranu tog dijela šibenskog teritorija već početkom 16. stoljeća, možemo pretpostaviti da su Andreisi svoj kaštel izgradili u to vrijeme ili nedugo zatim, jer su morali zaštititi kmetove koji rade na njihovim posjedima od osmanlijskih provala. Sudeći prema arhivskom podatku iz 1616. godine o selidbi Morlaka Mateja Hreljanovića kod žene u Zamurvi, taj kaštel imao je i ono što se u dokumentu naziva *seraglio* – zaštićeni

ograđeni prostor.¹³ Početkom Kandijskog rata 1646. godine kaštel Andreis u Zamurvi, kako to donosi šibenski povjesničar Frane Divnić, spaljen je zajedno s crkvama u Donjem polju.¹⁴ Daljnjih vijesti o kaštelu Andreis povezano s ratovima Mlečana s Osmanlijama nema, pa je moguće da je fortifikacijski kaštel napušten nakon prestanka osmanske opasnosti za taj dio šibenskog teritorija krajem Morejskog rata (1684. – 1699.), što se uostalom dogodilo i s kaštelom Vrpolje i kulom Parisotto.¹⁵ Osmanlije su tijekom Morejskog rata brzo gubili položaje u Dalmaciji pa više nije bilo potrebe za održavanjem kaštela na teritoriju toliko u blizini grada Šibenika.¹⁶ To se podudara s arhivskim podatkom da je posljednji od loze Andreisa, Mihovil, oporukom od 11. veljače 1656. godine ostavio svu svoju imovinu šibenskoj komuni.¹⁷ Civilni dio naselja kaštel Andreis nastavlja život, a na službenim kartama tek krajem 19. stoljeća dobiva svoje hrvatsko ime Jadrtovac.¹⁸

OSTATCI KAŠTELA ANDREIS U JADRTOVCU

Stošić donosi podatak da je još 1758. godine kaštel postojao u cjelini, s dvjema kulama i zidinama do mora.¹⁹ U

11 Merianov pretisak objavila je Mirela Slukan Altić. Vidi: Slukan Altić, M. (2007): *Povijesna geografija rijeke Krke. Kartografska svjedočanstva*, Šibenik, 36-37.

12 Kolanović, J. (1995): n. dj.: 200.

13 Vidi bilješku broj 9.

14 Difić, F. (1986): *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split, 98.

15 Posljednji put u povijesnim izvorima kaštel Vrpolje je spomenut u vezi s pokušajem obnove početkom Morejskog rata. Vidi o tome: Stošić, K. (1941): nav. dj.: 69.

16 O tijeku Morejskog rata u Dalmaciji načelno kod: Mayhew, T. (2008): *Dalmatia between Othoman and Venetian Rule. Contado di Zara 1645-1718*, Roma, 67-75.

17 Galvani, F. A. (1883): nav. dj.: 68 i bilj. 2.

18 Stošić ispravno uočava da današnje naselje Jadrtovac naziv baštini izravno od Andreisa. Vidi: Stošić, K. (1941): nav. dj.: 61.

19 Stošić, K. (1941): nav. dj.: 62.

3 Prikaz Morinjskog zaljeva iz izolarija Giovannija Francesca Camocija *Isole famose, porti, fortezze, e terre maritime sottoposte alla Ser.ma Signoria di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Signor Turco. novamente poste in luce*

View of the Moring Bay from Giovanni Francesco Camoci's *Isole famose, port, fortezze, e terre maritime sotto poste alla Ser. Ma Signoria di Venetia, ad altri Principi Christiani, etal Signor Turco. Novamente poste in luce*

4 Detalj Jadrtovcu s pretpostavljenim prostorom pružanja kaštela Andreis na prvoj austrijskoj katastarskoj izmjeri 1825. godine
Detail of Jadrtovcu with the assumed space of the extension of Andreis castle in the first Austro-Hungarian cadastre measurements from 1825

svoje doba (prva polovina 20. stoljeća) Stošić je vidio bijedne ostatke zidina i jedne kule koja je, kako piše, potpuno izobličena.²⁰ Terenski uvid danas je otežan jer se bivši kaštel nalazi u centru naselja Jadrtovcu, a prostor koji je zauzimao prilično je izgrađen i preoblikovan u odnosu na prvu austrijsku katastarsku izmjeru iz 1825. godine. (sl. 4) Znatna dio obrambenog bedema (*seraglio* u izvorima) je porušen. Međutim, osnovni raspored i parcelacija ostali

20 Stošić, K. (1941): nav. dj.: 62.

5 Polukružna kula kod glavnog ulaza u kaštel Andreis (foto: I. Glavaš)
Semi-circular tower by the main entrance to Andreis castle (photo: I. Glavaš)

su uglavnom netaknuti, iako se vidi da austrijski mjernici nisu dobro odradili svoj posao, pogotovo kod proporcija glavne kule uz ulazna vrata u kaštel. Ta kula je imala tlocrt u obliku odsječene polovice kruga. (sl. 5) Polukružni dio kule okrenut je prema jugozapadu. Kula je zidana nepravilnim kamenjem povezanim vapnenim mortom. Najvjerojatnije je skraćena pri vrhu kako bi se postavilo drveno krovšte pokriveno kupom kanalicom, što je sve posljedica prilagodavanja novoj gospodarskoj namjeni (staja) nakon što utvrda više nije funkcionirala. Prilagodba se vjerojatno nije dogodila prije 18. stoljeća i prestanka osmanske opasnosti za taj dio šibenskog teritorija. Na jugozapadnoj obloj strani kule u visini prvog kata vidljiv je okrugli otvor za puškarnicu koji iznutra ima skošene stranice što se šire prema unutrašnjosti kule. (sl. 6) Puškarnica je, uz obrambeni zid,

6 Pogled na puškarnicu iz unutrašnjosti polukružne kule (foto: Ž. Stošić)

View of the embrasure from the interior of the semi-circular tower (photo: Ž. Stošić)

8 Glavna ulazna vrata u kaštel Andreis (foto: I. Glavaš)

Main entrance gate to the Andreis castle (photo: I. Glavaš)

7 Pogled na sjeveroistočni dio polukružne kule s glavnim ulazom (foto: Ž. Stošić)

View of the north-east part of the semi-circular tower with the main entrance (photo: Ž. Stošić)

jedini preostali fortifikacijski element na kuli, a zbog skraćivanja kule po visini ne možemo znati je li postojalo krunište ili eventualno maškuli. Glavni ulaz u kulu je prizemni pravokutni otvor na sjeveroistočnoj ravnoj plohi zida. (sl. 7) Iznad njega je u visini kata jednostavan kvadratni prozor

koji se čini da je naknadno probijen. Jesu li ulazna vrata u kulu bila upravo takvog izgleda ili drugačija (manja) danas je nemoguće zaključiti. Moguće je da su upravo otvori na tom ravnom dijelu kule znatno preoblikovani kad je kula dobila gospodarsku namjenu. Kula je zadržala svoj stari katastarski broj katastarske čestice zgrade 42 katastarske općine Jadrtovac iz prve austrijske izmjere. U smjeru sjevera na kulu se naslanja ostatak izvornog obrambenog zida debljine tek pola metra u kojem su se sačuvali tragovi ulaznih vrata (dovratnik) koja bi trebala biti glavna ulazna vrata u kaštel Andreis.²¹ (sl. 8) Pozicija vrata je dobro odabrana jer je štiti najjača kula (na dijelu u kojem je polukružna), a vrata su okrenuta ka zapadu, odakle se nije očekivao najjači napad neprijatelja. Kako se od izvornog dijela vrata sačuvalo samo dio sjevernog dovratnika, ne znamo jesu li vrata bila nečim dodatno zaštićena (berteska). Nešto manje od 40 metara u ravnoj liniji istočno od te kule nalaze se ostatci druge manje kule pravokutnog tlocrta kojoj je duža stranica položena u smjeru istok – zapad. (sl. 9) Sačuvana u visini prvog kata, i ona je bila prilagođavana za novu gospodarsku namjenu. Ostatci kule su devastirani betonskom pločom koja služi kao krovnište, za što je vjerojatno dobar dio kule u visinu trebalo porušiti. Na sjevernoj i istočnoj fasadi kule probijeni su recentni otvori, a zbog novije izgradnje, koja je sa sjevera naslonjena na kulu, nije moguće pronaći izvorni ulaz koji je morao biti na toj strani. Kao i prethodno opisana kula, zidana je nepravilnim kamenjem povezanim vapnenim mortom. Na svim četirima zidovima kule nalazi se po jedna puškarnica oblikovno potpuno identična kao i puškarnica sačuvana na polukružnoj kuli. Kula se danas nalazi na katastarskoj čestici zgrade broj

²¹ Za usporedbu, debljina obrambenog zida u utvrdi Kaštilac u Kaštel-Gomilici bila je 60 centimetara, a u visini kruništa tek 45 centimetara. Vidi o tome: Marasović, K. (1996): Kaštel-Gomilica, nova istraživanja i planovi uređenja, *Kaštelanski zbornik*, 5, Kaštela: 179.

9 Ostatci kvadratne kule kaštela Andreis (strelicom označena puškarnica) (foto: M. Karabuva)

The remains of the square tower of the Andreis castle (embrasure marked with an arrow) (photo: M. Karabuva)

51 k.o. Jadrtovac. Od te kule izvorni je zid najvjerojatnije skretao prema sjeveru i morskoj obali u pomalo izlomljenoj, ali kontinuiranoj liniji koja čini vanjski zid današnjih objekata na katastarskim česticama 81/4, 53/2 i 53/1, sve k.o. Jadrtovac. Bez arheoloških iskopavanja nije moguće utvrditi gdje je nekada bio potez obale, a teren se od ravnine na kojoj su dvije kule prema moru spušta. Također nije moguće bez iskapanja potvrditi je li se negdje na morskoj obali nalazila još neka kula ili su bile samo dvije, kako je prikazano na karti Martina Kolunića Rote. Sačuvane kule bile su smještene na povišenoj strani terena okrenutoj kopnu, odakle se najviše očekivao napad neprijatelja. Polukružna kula je na sjeveroistoku imala ravnu plohu zida jer je na toj strani bila okrenuta prema unutrašnjosti kaštela, a to nije posljedica nekakvih naknadnih pregradnji koje Stošić tumači kao izobličjenja. Na tom zidu nema tragova većih strukturnih intervencija u odnosu na obli dio zida. Pozicija i orijentacija glavnih ulaznih vrata govori u prilog teze da je kaštel bio načelno trapezoidnog oblika. (sl. 10) Posve smo sigurni jedino u duljinu južnog obrambenog bedema

10 Maksimalno prostiranje kaštela Andreis na ortofoto snimci hrvatskog Geoportala (brojkom 1 označena je polukružna, a brojkom 2 pravokutna kula)

The maximum extension of Andreis castle on the ortho-photo map of the Croatian Geoportal (number 1 marks the semi-circular and 2 the rectangular tower)

između dviju sačuvanih kula, a duljinu ostalih obrambenih zidova nije moguće potvrditi bez iskapanja. Stoga je površina kaštela mogla iznositi od minimalnih 1900 m² do maksimalnih 2600 m².

Kaštel Andreis, sa stajališta obrane od artiljerijskog oruđa, fortifikacijski je staromodna građevina.²² Niti jedna kula nema pokos u donjem dijelu, što je u vrijeme njene gradnje bilo već uobičajeno.²³ Kaštel nije mogao izdržati ozbiljniji artiljerijski napad neprijatelja i doista je mogao poslužiti samo najnužnijoj obrani od naglih osmanskih pljačkaških upada. Obrambeni zidovi nisu kvalitetno zidani i dojam je da utvrda više sličí nekadašnjim srednjovjekovnim fortifikacijama, zato je tijekom Kandijskog rata bila lako osvojena.²⁴

ZAKLJUČAK

Trogirski Andreisi, koji su na područje šibenske komune došli krajem 15. stoljeća, svoj kaštel u nekadašnjem selu Zamurva, a današnjem Jadrtovcu sagradili su vjerojatno već početkom 16. stoljeća. U to vrijeme, za zaštitu od sve češćih

22 Literaturu o dalmatinskim utvdama između srednjeg i novog vijeka i njihovom izgledu pogledaj sumarno kod: Pelc, M. (2007): *Renesansa*, Zagreb, 35-42.

23 Tako kula (tzv. Čorićev toranj) u Vodicama, koja je sagrađena otprilike u istom vremenskom periodu, ima pokos, kordonski vijenac i otvore za artiljerijska oruđa, što je braniteljima pružalo mogućnosti za bolju aktivnu obranu. O pretpostavljenom vremenu gradnje Čorićevog tornja vidi: Stošić, K. (1941): nav. dj.: 125. Kako su primjerice izgledale kule u Pučišćima na otoku Braču iz sličnog perioda vidi kod: Kovačić, V. (2010): *Renesansne kule u Pučišćima na otoku Braču, Klesarstvo i graditeljstvo*, 21 (1-2), Pučišća: 49-67.

24 Vidi bilješku broj 14.

osmanskih provala, već su sagrađene obrambene utvrde u šibenskom Donjem polju – kaštel Vrpolje i kula Parisotto. Prestanak obrambene funkcije kaštela Andreis povezan je s prestankom osmanske opasnosti za taj dio šibenskog teritorija krajem Morejskog rata. Od tada kaštel propada, dvije sačuvane kule mijenjaju namjenu, a širi se i stambena izgradnja nad obrambenim bedemima. Obrambeni bedemi kaštela Andreis uglavnom su porušeni prije prve austrijske katastarske izmjere 1825. godine. Tek bi arheološkim iskapanjem i konzervatorskim istraživanjem na pozicijama postojećih kula bilo moguće utvrditi kako je obrambeni sustav funkcionirao i kako se uklapa u tipologiju istovrsnih fortifikacijskih građevina iz tog perioda u Dalmaciji.²⁵ Rekonstrukcija dimenzija kaštela također nije moguća bez arheoloških iskapanja koja su otežana činjenicom da se radi o naseljenom mjestu. Prema postojećim podacima, kaštel je vjerojatno bio trapezoidnog oblika. Njegove fortifikacijske karakteristike nisu pružale mogućnosti za aktivnu obranu protiv napada artiljerijskim oružjem i po svom izgledu više je bio srednjovjekovna nego novovjekovna utvrda.

LITERATURA

- Andreis, P. (1908): *Storia della città di Traù*, Split.
- Difnik, F. (1986): *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split.
- Galvani, F. A. (1883): *Il Re d'Armi di Sebenico*, vol. 1, Venezia.
- Juran, K. (2015): Morlaci u Šibeniku između Ciparskog i Kandijskog rata (1570. – 1645.), *Povijesni prilozi*, 49, Zagreb: 163-210.
- Kolanović, J. (1995): *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb.
- Kovačić, V. (2010): Renesansne kule u Pučišćima na otoku Braču, *Klesarstvo i graditeljstvo*, 21 (1-2), Pučišća: 49-67.
- Marasović, K. (1996): Kaštel-Gomilica, nova istraživanja i planovi uređenja, *Kaštelanski zbornik*, 5, Kaštela: 173-192.
- Marasović, K. (2011): Kaštel Cipiko u Kaštel Starome, *Prostor*, 19(1), Zagreb: 31-41.
- Mayhew, T. (2008): *Dalmatia Between Ottoman and Venetian Rules. Contado di Zara 1645-1718*, Roma.
- Novak, G. (1976): Šibenik u razdoblju mletačke vladavine, *Šibenik spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, 135-288.
- Pelc, M. (2007): *Renesansa*, Zagreb.
- Raukar, T. (1982): Komunalna društva u Dalmaciji u XV. st. i prvoj polovini XVI. stoljeća, *Historijski zbornik*, 35, Zagreb: 43-118.
- Slukan Altić, M. (2007): *Povijesna geografija rijeke Krke. Kartografska svjedočanstva*, Šibenik.
- Stošić, K. (1941): *Sela šibenskog kotara*, Šibenik.

Summary

ANDREIS CASTLE IN ZAMURVA (JADRTOVAC) IN THE MORINJ BAY NEAR ŠIBENIK

Andreis Castle was built by a noble family from Trogir of the same name, most probably as early as the 16th century for protection from Ottoman raids on their estates in the Šibenik area. It was located in the historic settlement of Zamurva, today's Jadrtovac, in the south-east part of the Morinj Bay. Two towers of the Andreis castle have been preserved in Jadrtovac and part of the main entrance

gate, while the defensive walls are only partly visible in the walls of the existing structures. Andreis castle ceased functioning as a fortification after the Morean War (1684-1699) between Venice and the Ottoman state, when danger for that part of the Šibenik territory definitely ceased to exist. By its fortification solutions Castello Andreis is more similar to a medieval than a post-medieval fort.

.....
25 O tipologiji kaštela na prostoru kaštelanskih naselja vidi kod: Marasović, K. (2011): Kaštel Cipiko u Kaštel Starome, *Prostor*, 19(1), Zagreb: 32.